

Urszula Kopeć

Językowy obraz przyjaźni w wypowiedziach licealistów klas pierwszych

Językoznawstwo kognitywne nie opisuje znaczeń w relacji język – rzeczywistość, obiektem jego zainteresowań są pojęcia – koncepty istniejące w umysłach użytkowników języka. Są one przedmiotem prób podejmowanych w celu ich omówienia i opisu w powiązaniu z możliwościami percepcyjnymi człowieka, jego wiedzą, doświadczeniem, systemem wierzeń. Pojęcia takie będą więc w dużej mierze indywidualne, są jednak na tyle podobne, że możliwe jest ludzkie porozumienie, a tym samym idealizacja w omawianiu pojęć, wyrażająca się w sformułowanym przez Lakoffa (1982) Wyidealizowanym Modelu Poznawczym. Abstrahuje on od ujęć jednostkowych (zdając sobie cały czas sprawę z ich istnienia) i próbuje stworzyć model określonego pojęcia dla danej społeczności językowej, korzystając z badań empirycznych. Statystyka badająca tendencje oraz introspekcja to strategie postępowania językoznawcy kognitywnego (Kalisz 1994: 66).

Celem moich badań jest próba rekonstrukcji utrwalonego w wypowiedziach licealistów językowego obrazu przyjaźni, a więc rekonstrukcja struktury kognitywnej pojęcia „przyjaźń”. Wiąże się to z ustaleniem, jakie właściwości przedmiotu zostały w języku licealistów utrwalone, jakich dotyczą aspektów oraz jak te aspekty wypełnione są konkretnymi charakterystykami (Ozdzyński 1995: 183–184).

Językowy obraz świata utrwalony w języku to obraz świata widzianego, porządkowanego i hierarchizowanego przez człowieka. Ponieważ semantyczny opis języka winien zdawać sprawę z tego, jak określona społeczność językowa (kulturowa) świat kategoryzuje i wartościuje, znaczenie wyrazu należy rozpatrywać jako kategorię w pewien sposób skorelowaną z rzeczywistością pozajęzykową.

Do znaczenia słowa dochodzimy w procesie **profilowania**, odkrywając podmiotową rekonstrukcję językowego obrazu świata. Podmiotem tego obrazu jest więc określona społeczność i to z punktu widzenia tej zbiorowości ujmuje się przedmiot profilowany, a wynikiem tego jest **profil pojęcia** (kontur, zarys, kształt). **Profilowanie** to subiektywna (tj. mająca swój podmiot) operacja językowo-pojęciowa, polegająca na swoistym kształtowaniu obrazu mentalnego przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach w ramach pewnego typu wiedzy i zgodnie z wymogami określonego punktu widzenia (Bartmiński 1993: 7–17).

Zbiorowość pojmowana jest dystrybutywnie, a język to zbiór idiolektów lub jego część wspólna członkom danej społeczności. Język ma więc charakter mentalny, przedmiot mentalny zaś jest mentalnym bytem jednostek pojmowanych indywidualistycznie (Muszyński 1998: 24). Zadaniem badacza jest takie odtworzenie struktury semantycznej słowa, by uwzględniała ona nie tylko stabilny rdzeń znaczeniowy, ale również konotacje systemowe i tekstowe (Pajdzińska, Tokarski 1996: 148; Tokarski 1998: 36). Konsekwencją przyjęcia takiej postawy badawczej jest wybór formuły **definicji otwartej**. Definicji takiej nie należy rozumieć jako konstrukcji, którą w dowolnym momencie analizy można uzupełnić o dodatkowy składnik znaczeniowy, pominięty w interpretacjach wcześniejszych (Pajdzińska, Tokarski 1996: 149). Zadaniem definicji otwartej jest pokazanie **pojęciowych modeli nazw**, w których obok cech utrwalonych w systemie pojęciowym znajdzie się miejsce dla konotacji słabych. Pełny opis semantyczny słowa to nie tylko ujawnienie cech najczęściej uświadamianych przez użytkowników języka, ale również docieranie do cech ukrytych głębiej, znajdujących potwierdzenie w faktach językowych, ale ujawnianych dzięki odwołaniom do introspekcji.

Współdziałanie introspekcji i danych tekstowych pozwala na odtworzenie wewnętrznego uporządkowania struktury znaczeniowej, co jest warunkiem pełnego opisu semantycznego słowa. Wszystkie użyte przez uczniów w opisie cechy, a zwłaszcza cechy konotacyjne, nie są przypadkowe, gdyż włączane w semantyczną strukturę słowa znajdują w obrębie tej struktury logiczną motywację. Ukształtowany w taki sposób obraz słowa stanowi zatem strukturę nową, nierealizowaną w konkretnym tekście, lecz wyabstrahowaną z wielu możliwych tekstów i poddaną interpretacji lingwistycznej. Wyznaczoną przez ogólny model pojęciowy strukturę słowa wypełniają cechy konkretne, ale o różnym stopniu konwencjonalizacji. Funkcję eksplikacyjną na równi z definicją winna pełnić bogata ilustracja tekstowa, w tym swoiście rozwijające się układy tematyczne (Bartmiński, Tokarski 1993: 53). Definicja otwarta włącza cytaty jako „elementy integralne definicji, tzn. nadaje im funkcje nie tylko ilustrujące, egzemplifikujące, lecz eksplikacyjne, zarówno jeśli idzie o cytaty kliszowane, jak i jednorazowe” (Bartmiński, Tokarski 1993: 59).

Przyjaźń, obok rodziny, miłości i wiary, jest jedną z wartości najczęściej wybieranych przez licealistów¹. Z pewnością preferencje takie uzasadniają czynniki psychologiczne i społeczne. Młodzież szesnastoletnia, przeżywająca charakterystyczne dla wieku dorastania rozterki, chętnie szuka wśród rówieśników osób, z którymi może przyjemnie spędzić wolny czas, podzielić się swoimi przemyśleniami czy radościami, niekiedy oczekuje od nich rady lub wsparcia czy pomocy.

¹ Podstawę materiałową niniejszego artykułu stanowią badania przeprowadzone w 2002 i 2005 roku wśród uczniów klas pierwszych i trzecich liceum w województwie podkarpackim i małopolskim. Badaniami ankietowymi, mającymi na celu zbadanie rozumienia m.in. pojęcia przyjaźni, objęto 200 osób. Ponadto uczniowie redagowali prace pisemne na temat: „Rola miłości i przyjaźni w życiu współczesnego człowieka”. Badania miały charakter ciągły. Zostały poprzedzone badaniami sondazowymi, mającymi na celu stwierdzenie, które wartości uczniowie liceum cenią najbardziej oraz jakie wartości (antywartości) najbardziej ich drażnią. Badaniami sondazowymi objęto 300 uczniów szkół średnich województwa podkarpackiego i małopolskiego. Młodzież w pierwszym etapie badań redagowała prace pisemne na temat: „Co cię buduje, a co oburza we współczesnym świecie”.

Dziewczeta częściej niż chłopcy, mając do wyboru wiele wartości, wskazują przyjaźń. Badania amerykańskich psychologów, przeprowadzone kilkadziesiąt lat temu, dowiodły, iż dziewczeta bardziej potrzebują przyjaźni. Spostrzeżenia te potwierdzają także badania Ryszarda Jedlińskiego. Kryterium płci odgrywa znaczącą rolę w wyborze tej wartości niezależnie od środowiska ankietowanych (Jedliński 2000: 176).

Zanim stworzymy językowy obraz przyjaźni w wypowiedziach licealistów klas pierwszych, prześledźmy definicje słownikowe i przyjrzyjmy się rozważaniom współczesnych językoznawców na temat tego konceptu.

Leksykografowie formułują w słownikach języka polskiego jednopoziomowe definicje pojęcia PRZYJAŹŃ, charakteryzujące się ściśle określoną hierarchią i logicznym uporządkowaniem cech przyjaźni (Grochowski 1993: 35–46).

Słownik języka polskiego pod redakcją Mieczysława Szymczaka zamieszcza następującą definicję przyjaźni: „bliskie, serdeczne stosunki z kimś oparte na wzajemnej życzliwości, szczerości, zaufaniu, możliwości liczenia na kogoś w każdej okoliczności; życzliwość, serdeczność okazywana komuś” (Szymczak 1985: 1039).

W *Słowniku współczesnego języka polskiego* formułuje się definicję przyjaźni następująco: „więź między osobami oparta na wzajemnej życzliwości, szczerości, zaufaniu, pomocy; życzliwość, serdeczność” (Dunaj 2001: 200).

Podobną definicję, akcentującą nadrzędną kategorię związku uczuciowego, zamieszcza *Inny słownik języka polskiego*. Brzmi ona: „przyjaźń to więź łącząca przyjaciół oparta na sympatii, zaufaniu, wzajemnej pomocy” (Bańko 2000: 362).

Słowniki psychologiczne rozszerzają strukturę znaczeniową przyjaźni, akcentując takie cechy tej wartości jak wspólne zainteresowania i wspólna realizacja działań. I tak w *Słowniku psychologicznym* określa się pojęcie przyjaźni następująco: „Związek uczuciowy między dwiema osobami atrakcyjnymi dla siebie (na ogół bez erotycznego komponentu) wyrażający się w bezinteresownej sympatii, gotowości niesienia pomocy, we wspólnych zainteresowaniach, a także wspólnym realizowaniu działań” (Szewczuk 1985: 235).

Przytoczone definicje są lakoniczne, nie podają wszystkich cech semantycznych interesującego nas pojęcia. Bardziej precyzyjne są definicje współczesnych językoznawców.

Anna Wierzbicka proponuje następującą eksplikację przyjaźni: „X chce, żeby Y wiedział, co się w nim, w X, dzieje, i Y chce, żeby X wiedział, co się dzieje w nim, w Y. Ponadto Y rzeczywiście chce wiedzieć, co się dzieje w X (a więc naprawdę interesuje się X, chce wiedzieć o nim, a nie tylko odślonić mu siebie), X zaś naprawdę interesuje się tym, co się dzieje w Y” (Wierzbicka 1971: 83).

Z kolei Zofia Zaron podaje definicję, w której eksponuje aspekt jedności w przyjaźni. Jej eksplikacja tegoż pojęcia brzmi: „Chcę dobrze dla Y-a, mówię: Chcę, żebyśmy Y i Ja myśleli podobnie. Chcę tej samej prawdy dla Y-a i dla siebie (Zaron 1985: 46–47). W definicji tej pominięty jednak został m.in. uczuciowy wymiar przyjaźni.

Dogłębniej interesujące nas pojęcie omawia Iwona Nowakowska-Kempna, podkreślając, iż przyjaźń stanowi uczucie zwrotne, wymagające zaangażowania co najmniej dwóch osób. Przyjaciel wzbudza żywą reakcję drugiej osoby; staje w centrum

myśli, uczuć i woli. Przyjaźń jest wartością, którą ludzie cenią bardzo wysoko. Wiąże się ona z aksjologią także przez to, że przynosi dary, np. **chęć powodowania dobra** drugiemu człowiekowi, **przebaczenie**, **poświęcenie**, **odpowiedzialność**. Przyjaźń jest wartością również dlatego, że ściśle się z nią wiążą inne wartości takie jak: braterstwo, zaufanie, szczerłość, bliskość, solidarność, prawda, zrozumienie, lojalność. Obcowanie z przyjaciółmi sprawia dużo radości i staje się źródłem szczęścia (Nowakowska-Kempna 1995: 193).

Prototypowe cechy *przyjaźni* i *przyjaciela* wyodrębniła także Jadwiga Puzynina. Definicja zaproponowana przez tę badaczkę ma charakter etyczno-społeczny. Jej zdaniem podstawą prawdziwej przyjaźni jest poczucie bliskości przyjaciół. Bliskość w przyjaźni wiąże się z zapewnieniem bezpieczeństwa. Przyjaźń zobowiązuje również do przyjęcia postaw społeczno-moralnych, czyli wzajemnego szacunku wyrażającego się w poszanowaniu autonomii przyjaciela (Puzynina 1997: 359–361). Przyjaźń w rozumieniu J. Puzyniny polega także na wzajemnej szczerości, a więc wymaga od przyjaciół uczciwości, a ponadto umiejętności krytyki bliskiej osoby (czyli mówienia jej prawdy). Istotną cechą prototypowej przyjaźni jest, zdaniem językoznawczynie, niesienie pomocy w każdej okoliczności. Wiąże się z tym poczucie odpowiedzialności i poświęcenia w imię troski o dobro przyjaciela. W tym aspekcie przyjaźni J. Puzynina oraz I. Nowakowska-Kempna wyrażają wspólne stanowisko.

W prowadzonych tutaj badaniach interesuje mnie odpowiedź na pytanie, jak rozumieją to pojęcie uczniowie klasy pierwszej liceum – w jaki sposób to pojęcie definiują i które z cech przyjaźni uważają za istotne.

Przyjaźń jest przez licealistów klas pierwszych definiowana jako *mocna / silna / nierozdzielna więź między ludźmi*. Znacznie rzadziej pojawia się w pracach uczniów określenie przyjaźni jako *uczucia łączącego ludzi* lub definiowanie przyjaźni jako: *bliskie /serdeczne stosunki / kontakty z drugą osobą*.

Według słownika *więzy* to 'sznury, rzemienie, powrozy, kajdany służące do wiązania, krępowania' (Szymczak 1981: 716). W znaczeniu metaforycznym oznaczają *relację bliskości, zażyłości, pokrewieństwa między ludźmi; to, co wiąże, łączy*. Licealiści zauważają, iż *przywiązanie w przyjaźni jest wielkie. Przyjaciele zaś to grono osób, zwykle rówieśników, które dużo dla siebie znaczą*. W pracach uczniów odnotowano też definicje jednostkowe typu: *Przyjaźń to wartość, której nie można kupić za pieniądze i niełatwo ją zdobyć. Przyjaźń to niepełna miłość, ale miłość to pełna przyjaźń. Przyjaźń to duchowa instytucja. Pojawia się w kontaktach z rówieśnikami w okresie dojrzewania, gdy młodzi ludzie nie mogą znaleźć wspólnego języka z rodzicami*. Respondenci podkreślają, iż *prawdziwa przyjaźń potrafi przetrwać próbę czasu, a prawdziwy przyjaciel nie opuszcza drugiej osoby w potrzebie*.

Wzajemne powiązanie osób połączonych węzłem przyjaźni jest więc bardzo mocne i trwałe. Taką więź jest z pewnością wynikiem tego, iż przyjaźń nie rodzi się nagle, nie jest spontaniczna. Przyjaciół dobiera się świadomie w czasie długiego przebywania ze sobą – tylko w ten sposób można dokonać w miarę obiektywnej oceny drugiej osoby. Świadomość tę mają uczniowie klas pierwszych liceum. Ich zdaniem bliską osobę można nazwać przyjacielem dopiero wówczas, gdy *zje się z nią beczkę soli*.

Zdaniem licealistów klas pierwszych najważniejszym aspektem przyjaźni jest **wzajemna pomoc** (55% wskazań), najczęściej jest to wzajemne wspieranie się, wspólne rozwiązywanie problemów, odpowiadanie na każdą potrzebę przyjaciela (Puzynina 1997: 363). Świadczą o tym następujące wypowiedzi uczniów: *Do przyjaciela można zawsze / w każdej sytuacji / zwrócić się z prośbą o pomoc, radę, wsparcie. To on podniesie nas na duchu, wysłucha, udzieli wsparcia i rady bez osądzania. Skieruje ku nam słowa pocieszenia, gdy jesteśmy przygnębieni (90). Przyjaźń to także drobna pomoc materialna. My także staramy się odwzajemnić przyjaciołom swoją niezawodnością, bowiem przyjaźń to bezinteresowne dawanie siebie drugiej osobie.* W rozumieniu badanej młodzieży granice poświęcenia dla drugiej osoby mieszczą się pomiędzy wsparciem duchowym, fizyczną obecnością (*czasem wystarczy, by przyjaciel popatrzył prosto w oczy i pogładził twoją twarz*) a konkretną pomocą, w zależności od sytuacji – niekiedy jest to *pomoc materialna*, oczywiście na miarę możliwości młodego człowieka. W ramy te wpisują uczniowie działania typu *nieść pomoc w każdej sytuacji, zawsze, podawać / wyciągnąć pomocną dłoń, być z przyjacielem, kiedy tego potrzebuje, być dla drugiej osoby oparciem*. Te stereotypowe wypowiedzi, funkcjonujące w języku potocznym, są dowodem na to, iż zdaniem uczniów przyjaźń wymaga altruistycznej postawy wobec bliskiej osoby. Pomoc przyjaciela bywa nieoceniona, młodzi ludzie podkreślają ten fakt, używając metafor, które bardzo mocno uwypuklają ten aspekt przyjaźni: *To obecność przyjaciela sprawia, iż nawet w najciemniejszą noc dostrzeżesz gwiazdy*. Zdaniem licealistów to właśnie przyjaciel bardzo często wskazuje im cel i sens życia, gdy sami niezbyt jasno go widzą, gdy nie potrafią realnie ocenić sytuacji. *Pomoc przyjaciela, jak zaznaczyła jedna z licealistek, czasem przychodzi wcześniej, niż sami o nią poprosimy*. To właśnie przyjaciel, zauważają licealiści, *umie ocenić trafnie nasz stan ducha, gdyż poznał nas dobrze, ponieważ często z nami przebywał*. Potrafi więc *uzdrowić nasze rany swoją obecnością, ciepłym słowem, wlaniem w nasze serca otuchy*. Przyjaciel porównywany jest do lekarza, który stawia trafną diagnozę, ordynuje „leki” przynoszące szybką i skuteczną ulgę w cierpieniu.

Badana młodzież, mówiąc o przyjaźni, posługuje się metaforami. Myślenie metaforyczne, zwłaszcza w odniesieniu do tak nietatwych konceptualizacyjnie pojęć jak przyjaźń, jest bardzo ważnym składnikiem języka naturalnego (Karwatowska 2001: 83). Metafory polegają na zrozumieniu i doświadczeniu pewnego rodzaju rzeczy w terminach innej rzeczy (Lakoff, Johnson 1988: 27). Zgodnie z tym stwierdzeniem uczniowie ujmują *przyjaźń* w terminach pojęć bardziej konkretnych, opierających się na ich doświadczeniu, ponieważ mówiąc „o rzeczach, których nie postrzegamy za pomocą zmysłów, musimy uciekać się do metaforycznego użycia języka [...]. Każdy, kto mówi o rzeczach, których nie można zobaczyć ani dotknąć, ani usłyszeć itp., musi nieuchronnie tak mówić, jakby rzeczy te można było zobaczyć lub je dotknąć, lub je usłyszeć” (Lakoff, Johnson 1988: 7).

Innym, bardzo istotnym aspektem przyjaźni jest, zdaniem licealistów, **poświęcanie czasu / wspólne spędzanie czasu z drugą osobą**. Na ten aspekt zwraca uwagę ok. 40% badanych uczniów. Najczęściej konceptualizują oni przyjaźń jako

kwiat, rzadziej roślinę, o który należy *dbać, pielęgnować, troszczyć się*, a wówczas *zakwita i pozwala cieszyć się w pełni swoim pięknem*. W przeciwnym wypadku kwiat (przyjaźń) *więdnie, usycha, marnieje* i nie będzie nam dane oglądać jego pełni. Rzadziej pojawiają się inne konceptualizacje, np. przyjaźni jako szklanki z wodą: *Zawiazywanie przyjaźni można porównać do wlewania wody do szklanki, kropla po kropli, aż któraś z nich w końcu przeleje wodę. Po wielu odruchach serca nastąpi w końcu ten, który je zdobędzie*, bądź też przyjaźni jako mostu łączącego dwa brzegi: *Przyjaźń jest jak most przerzucony przez rzekę, łączący dwa jej brzegi. Budowanie takiego mostu trwa niekiedy dość długo*. Metafory te bardzo trafnie akcentują fakt, iż przyjaźń nie rodzi się nagle, lecz jest długim procesem, wspólnym przeżywaniem wielu przygód, tych radosnych, ale też tych mniej radosnych. *Przyjaźń to wspólne spędzanie czasu, to wyjścia do kina, teatru, rozmowa o tym, co nas cieszy i boli. To prace wykonywane wspólnie z przyjacielem. Czynności wykonywane z przyjacielem zdają się pomnażać zadowolenie, które czerpiemy z naszych przeżyć*. Wspólne przebywanie przyjaciół prowadzi więc do lepszego poznania się, uczenia się siebie. Dlatego licealiści zaznaczają, iż z przyjacielem rozumieją się bez słów, po jego zachowaniu, gestach mimice twarzy odczytują, jak się czuje i czego potrzebuje. Wspólne spędzanie czasu prowadzi do stopniowego zmniejszania się odległości fizycznej i psychicznej. Świadczą o tym wypowiedzi: *przyjaźń to możliwość wyplakania się na ramieniu bliskiej osoby*. Bliskość przyjaciół sprawia, iż młody człowiek nie odczuwa pustki ani samotności – potwierdzają to spostrzeżenia licealistów: *Dzięki przyjaciołom nie czujemy się jak rozbitkowie na bezludnej wyspie, mamy z kim porozmawiać i spędzić wolny czas. Życie bez przyjaciela jest pustką, takie życie nie jest szczęśliwe*. W rozumieniu licealistów, głównie dziewcząt, przyjaźń to bliskość, która jest efektem wspólnego spędzania czasu, a więc tym samym lepszego poznawania siebie, dlatego *przyjaciel to ktoś, z kim można bezustannie rozmawiać i nigdy się nie znudzi*. Jednym z najważniejszych aspektów przyjaźni jest zdaniem badanych wspólne spędzanie czasu, co często oznacza wspólne rozwiązywanie problemów, wspólne rozmowy lub po prostu bycie z przyjacielem. Przyjaźń to darowanie drugiej osobie swojego czasu, a więc czegoś, czego już praktycznie nie można odzyskać. Z ciekawszych metafor warto odnotować właśnie tę, która bardzo mocno akcentuje konieczność nieustannej troski o obiekt przyjaźni. Zdaniem jednej z licealistek *przyjaźń to ścieżka prowadząca do przyjaciela. Jeżeli nie będziemy o nią dbać, to zarośnie chwastami*.

Kolejnym aspektem przyjaźni jest, zdaniem licealistów klas pierwszych, **zaufanie** (25% wskazań). Świadczą o tym wypowiedzi typu: *Przyjacielowi można wszystko powiedzieć, powierzyć mu najskrytsze tajemnice ukryte w samym sercu i mieć pewność, że ich nikomu nie ujawni. Jest rzeczą niezwykle ważną, aby mieć taką osobę, którą obdarza się zaufaniem, co pozwala na otwarcie się przed nią. Ma się bowiem pewność, iż dotrzyma ona tajemnicy i zwierzenia pozostaną między przyjaciółmi. Bez zaufania trudno mówić o prawdziwej przyjaźni*. Niekiedy, akcentują licealiści, *łatwiej jest powiedzieć o czymś przyjacielowi niż osobie, którą się kocha*. Ankietowani podkreślają, że chętnie dzielą się przemyśleniami z przyjacielem, przyjaciółką, gdyż

wiedzą, że zostaną zrozumiani. *To przyjacielowi zdradzam informacje, których nie mówię nawet rodzicom* – ujawnia jedna z licealistek.

Powyższe wypowiedzi potwierdzają opinię Francesca Alberoniego odnoszącą się do znaczenia zaufania w czasie nawiązywania i trwania przyjaźni. Warto przypomnieć, że zaufanie w definicji słownikowej oznacza 'wierę w to, że komuś, czemuś można ufać, że ktoś, coś nigdy nie zawiedzie ani nie zdradzi tajemnic mu powierzonych'. Tak też rozumieją zaufanie licealiści, o czym mogą świadczyć wypowiedzi typu: *Przyjaciel nigdy nie wyjawia tego, co mu powiedziałaś. Czasem musi wejść w rolę księdza, który nigdy nie ujawni twoich sekretów. Przyjacielowi można się zwierzyć, wyrzucić z głębi duszy to, co nas gryzie.*

Równie ważną cechą przyjaźni, wynikającą po części z zaufania, jest szczerłość (23% wskazań). To ona, zdaniem licealistów klas pierwszych, decyduje o tym, że *przed przyjacielem nie trzeba niczego udawać i nic ukrywać. Tylko z przyjacielem mogę szczerze porozmawiać. To on z wyrazu mojej twarzy odczytuje, że potrzebuję rozmowy. Z przyjacielem jestem szczerzy, mówię mu, jak ma postąpić, jeżeli trzeba, „otwieram mu oczy”, na tym bowiem polega zdrowa przyjaźń. Przyjaciel mówi to, co myśli, niczego nie ukrywa. Nie potępia nas jednak, co nie znaczy, że jest bezkrytyczny. Stara się spojrzeć obiektywnie.*

Powyższe wypowiedzi oznaczają, iż co piąty uczeń z badanych klas pierwszych liceum uważa, iż szczerłość, tzn. *jawne, wprost mówienie prawdy i nieukrywanie swych zamiarów jest istotną cechą przyjaźni*. Zdaniem J. Puzyniny właśnie szczerłość stanowi prototypową cechę przyjaźni.

Szczerłość wiąże się z obustronną życzliwością (20% wskazań). Świadczą o tym chociażby wypowiedzi typu: *Przyjaciel zawsze dobrze mi życzy. Przyjacielowi życzę jak najlepiej, chcę, aby mu się dobrze powodziło. Przyjaźń to wyjątkowa życzliwość, dlatego, podkreślają uczniowie, przyjaciel naprawdę interesuje się tym, co czuje bliższa mu osoba* (por. definicję A. Wierzbickiej). Sprawia to, jak zauważają nieliczni licealiści, że *radość dzielona z przyjacielem jest podwójna, a smutek o połowę mniejszy.*

Z wypowiedzi respondentów wynika, iż do mniej istotnych aspektów przyjaźni (poniżej 20% wskazań) zaliczają oni wspólne zainteresowania. Na tę cechę przyjaźni wskazują m.in. wypowiedzi typu: *Przyjaciel to osoba o podobnych zainteresowaniach i usposobieniu. Przyjaźń pozwala na rozwijanie wspólnych zainteresowań*. Licealiści zdają się więc podzielać opinię J. Puzyniny, że podobne zainteresowania należy zaliczyć do peryferyjnych cech przyjaźni. Zdaniem badaczki wspólne pasje nie wpływają w zasadniczy sposób na trwałość przyjaźni (Puzynina 1997: 360).

Również taki aspekt przyjaźni jak poczucie bezpieczeństwa wskazuje poniżej 20% ankietowanych. Niewielu uczniów uświadamia sobie, że jest to najważniejsza w istocie cecha przyjaźni, wynikająca z faktu, iż w obecności przyjaciela czują się dobrze, niczego nie muszą udawać, nic ukrywać. Przyjaciel to osoba nastawiona życzliwie, jej celem jest niesienie pomocy, szukanie rozwiązań w trudnych sytuacjach. Kilku licealistów zdaje sobie wszak z tego sprawę, a świadczą o tym wypowiedzi typu: *Przyjaźń to linka asekuracyjna, która zapewnia mi poczucie bezpieczeństwa. ... Przy*

przyjacielu czujemy się dobrze, kiedy jest przy nas, nasze problemy i troski pryskają jak bańki mydlane. Odpowiedzialność za przyjaciela wymaga mówienia mu prawdy, nawet wtedy gdy to czasem boli. Przyjaciele mogą to robić, bo kierują się naszym dobrem i zależy im na naszej pomyślności. Dlatego też nie zrobią czegoś, co mogłoby nas skrzywdzić lub zranić. Przebywanie z przyjacielem przynosi odprężenie, ulgę, wnosi radość i wzbudza na nowo chęć do życia. Prawdę tę oddają metafory: Przyjaźń jest bezpieczną wyspą, na której można odpocząć i zrelaksować się. Przyjaciel działa bowiem na nas jak kojący balsam.

Kolejnym aspektem przyjaźni jest szacunek. Przyjaciel to osoba wybrana spośród wielu innych ludzi. Wyróżnia się on charakterystycznymi cechami; najczęściej są to wartości etyczne. Licealiści podkreślają, iż: *Przyjaciel to ktoś, kto ma dla nas szczególną wartość, jest kimś wyjątkowym. Dlatego też obdarzamy go specjalnym szacunkiem. Należy traktować go tak, jak samemu chciałoby się być traktowanym.* Przyjaciela należy więc zaakceptować takim, jaki jest. Szacunek zakłada dystans, spojrzenie z zewnątrz. Nawet jeśli dostrzegamy inność drugiej osoby i nie potrafimy w pełni zrozumieć tej inności, to jednak musimy uznać ją za dobrą. Szacunek bowiem to akceptacja tego, co w drugim człowieku jest swoiste.

Podmiot przyjaźni

W rozumieniu licealistów klas pierwszych podmiotem przyjaźni jest przede wszystkim człowiek, nazywany przyjacielem, bratnią duszą, bliską, najbliższą osobą. Najczęściej są to rówieśnicy, rzadziej rodzice. Podmiotem przyjaźni bardzo rzadko są zwierzęta. Respondenci podkreślają bowiem, iż *najlepszym przyjacielem może być tylko człowiek. To człowiek jest człowiekowi potrzebny do szczęścia.*

Przybliżając podmiot przyjaźni, uczniowie zaznaczają, iż *przyjaciel to najbliższa osoba, która zna nas najlepiej. Potrafi zrozumieć bez słów. Przyjaciel to ktoś, do kogo możemy się przytulić. Przyjaciel to ktoś, kto nas potrzebuje i kogo my potrzebujemy. Przyjaciel to osoba, która nas docenia. Nie wykazuje zazdrości o inne osoby, z którymi się spotykamy.*

W rozumieniu uczniów przyjaciel to ktoś *bliski, serdeczny, życzliwy, wyrozumiały, jedyny, wyjątkowy, najważniejszy*; ktoś, komu można zaufać; ktoś, kto pomoże w każdej trudnej sytuacji, poradzi, pocieszy, rozbudzi nadzieję. Z definicji jednostkowych warto odnotować następujące: *przyjaciel to ktoś, kto, zostaje z nami, gdy inni odchodzą; ktoś, kto uczy nas na nowo latać; przyjaciel to nasze „pogotowie duchowe”.* Przyjaciół, zdaniem licealistów, łączy podobny system wartości, wspólne tematy, podobny pogląd na świat i ludzi. Świadczą o tym wypowiedzi typu: *przyjaciel to drugie „ja”*; *przyjaciel jest częścią nas samych, jest to ktoś do nas podobny.*

Wartościowanie przyjaźni

Przyjaźń jest przez licealistów klas pierwszych w 95% wartościowania pozytywnie. Najczęściej jest ona określana jako wielki / prawdziwy dar, a przyjaciel to bratnia dusza. *Przyjaźń to motor napędzający nas do dobrego życia, uczy bowiem bezinteresowności, rezygnacji z własnego „ja” i dlatego rozwija człowieka. Uczy tolerancji i życzliwości, które są ważne w stosunkach międzyludzkich.* Żdaniem badanych przyjaźń, obok miłości, jest najważniejszą wartością w życiu każdego człowieka. To ona nadaje życiu sens, gdyż człowiek czuje się potrzebny drugiej osobie, wiedząc, że jest przez nią akceptowany i ważny w jej ocenie. Przyjaźń jest też siłą, która pomaga przezwyciężyć życiowe problemy. Prawdę tę oddaje metafora, kilkakrotnie przytaczana przez uczniów: *Przyjaciele są jak anioły, które podnoszą nas, kiedy nasze skrzydła zapomnieli, jak latać.* Z ciekawszych metafor wartościujących przyjaźń dodatkowo warto odnotować następujące: *Przyjaźń to wesoła nutka na pustyni. Przyjaźń to skarb, którego niekiedy trzeba szukać bardzo długo.*

Z przeprowadzonych przeze mnie badań wynika, iż ok. 50% badanych uczniów uważa, że przyjaźń to postawa, czyli zasadniczym celem, dla którego się ona rodzi, jest wzajemna pomoc, ok. 35% akcentuje mocniej, iż przyjaźń rodzi się z powodu przyjemności, jakie płyną z przebywania w towarzystwie przyjaciela.

Do najważniejszych aspektów przyjaźni licealiści klas pierwszych zaliczają: **wzajemną pomoc, wspólne spędzanie czasu, zaufanie, szczerłość, obustronną życzliwość**, a do mniej istotnych: podobne zainteresowania, poczucie bezpieczeństwa, szacunek. Bardzo rzadko wymienia się przebaczenie jako cechę przyjaźni.

Bibliografia

- Alberoni F., 1994. *O przyjaźni*, Warszawa.
- Bartmiński J., 1993. *O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym*. [w:] *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, zestawil J. Bartmiński, Lublin.
- Bartmiński J., Tokarski R., 1993. *Definicja semantyczna: czego i dla kogo?*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin.
- Grochowski M., 1993. *Obiekty, cele i metody definiowania a rodzaje definicji. Zarys problematyki*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin.
- Imy słownik języka polskiego*, 2000. red. M. Bańko, t. I–II, Warszawa.
- Jedliński R., 2000. *Językowy obraz świata wartości w wypowiedziach uczniów kończących szkołę podstawową*, Kraków.
- Kalisz R., 1994. *Teoretyczne podstawy językoznawstwa kognitywnego*, red. H. Kardela, Warszawa.
- Karwatowska M., 2001. *Prawda i kłamstwo w języku młodzieży licealnej lat dziewięćdziesiątych*, Lublin.

- Lakoff G., Johnson M., 1988. *Metafory w naszym życiu*. Warszawa.
- Muszyński Z., 1998. „*Profilowanie*” *profilowania*. [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*. red. J. Bartmiński. R. Tokarski, Lublin.
- Nowakowska-Kempna I., 1995, *Konceptualizacja uczuć w języku polskim*. Warszawa.
- Ozdzyński J., 1995. *Kreatywne aspekty profilowania pojęć w wypowiedzi dziecka*. [w:] *Językowy obraz świata dzieci i młodzieży*. red. J. Ozdzyński. Kraków.
- Pajdzińska A., Tokarski R., 1996. *Językowy obraz świata – konwencja i kreacja*. „Pamiętnik Literacki”; R. LXXXVII. z. 4.
- SJPŚzym – *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. I–III, Warszawa 1978–1981.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj. Warszawa 2001.
- Wierzbicka A., 1971. *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*, Warszawa.
- Zaron Z., 1985. *Wybrane pojęcia etyczne w analizie semantycznej. Kochaj bliźniego swego*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.

A Linguistic Image of Friendship in Opinions of Pupils of the First Forms of Grammar School

Abstract

The aim of research presented in the paper is an attempt to reconstruct a linguistic image of friendship. i.e. cognitive structures of chosen notions, recorded in opinions of pupils attending grammar school. It is joined with ascertainment what features of a subject were fixed in grammar-school pupils' language, what aspects they refer to, how these aspects are characterized.

Presentation of the gathered material followed analyses of dictionary definitions of *friendship* as a lexical item as well as reference to contemporary linguists' considerations of this value.

From the research it appears that friendship is defined by pupils as *strong indissoluble tie between people*. In pupils' opinion defining friendship as *a feeling that joins people* or as *close hearty relations/ contacts with another person* appears considerably more rarely. It is proper to notice that friendship is valuing positively in 95% of the opinions. The most often it is defined as *a great true gift*.

From the research it also appears that ca 50% of investigated pupils think that friendship is the basis or the basic purpose friendship arises for is mutual help, ca 35% of them lay particular stress on pleasure to be in a friend's company.

To the most important aspects of friendship grammar-school pupils of the first forms number: **mutual help** (55%), **spending time together** (40%), **trust** (25%), **sincerity** (23%), **mutual kindness** (20%), and to less important aspects they number **similar interests**, **a feeling of safety**, **respect** (less than 20%). **Forgiveness** as a characteristic of friendship was mentioned very seldom.